

Найбільш прийнятними є ті, що організаційно оформлені і здійснюються в межах вищої і середньої фахової освіти, а також у системі навчальних закладів з перепідготовки і підвищення кваліфікації юридичних кадрів. І це дійсно так, оскільки в педагогіці цілком обґрунтовано вважається, що навчання — основний шлях здобуття освіти. Вона здійснюється спеціально підготовленими особами, забезпечується не тільки організаційно, а й також науково, ідеологічно і матеріально і тому порівняно з іншими формами освіти є найкращою, внаслідок чого саме вона домінує в системі інших форм освіти. Отже, має йтися про включення загальної теорії боротьби зі злочинністю до навчально-тематичних планів відповідних навчальних закладів, а відтак, і про необхідність визначення місця зазначеної теорії в системі навчальних дисциплін. Вивчення студентами вищих навчальних закладів, а також слухачами інститутів підвищення кваліфікації таких окремих теорій боротьби зі злочинністю, як кримінальне право, кримінальний процес, кримінально-виконавче право тощо, саме по собі свідчить про навчальну прикладеність і дидактичну доцільність загальної теорії боротьби зі злочинністю. Дійсно, якщо окремі теорії боротьби зі злочинністю входять до системи навчальних дисциплін, що вивчаються, то тим більше повинна включатися до зазначеної системи загальна теорія боротьби зі злочинністю.

Надійшла до редколегії 10.11.02.

В. Журавель, професор НЮА України

Криміналістичні прогнози: форми та шляхи реалізації

Найбільш поширеною і ефективною формою реалізації криміналістичних прогнозів слід вважати розробку *рекомендацій* для осіб (органу), що приймають рішення на основі прогностичних висновків. При цьому зміст цих рекомендацій видозмінюється залежно від характеру і специфіки об'єктів прогнозу, цілей прогностичних розробок і спрямованості прогностичних досліджень.

Безумовно, особливу складність в інформаційному і організаційному аспекті становить прогнозування наукових досліджень та

їх результатів. Це обумовлено в першу чергу тим, що криміналістика розглядається як складне системне утворення, котре характеризується певними внутрішніми зв'язками і функціонує при певних зовнішніх впливах. Основна проблема прогнозування полягає в тому, щоб правильно оцінити можливі варіанти розвитку як системи в цілому, тобто науки криміналістики, так і її окремих елементів (розділів — техніки, тактики, методики; окремих наукових теорій; категорій; інститутів і т. под.). Для вирішення цієї проблеми необхідно чітко уявити собі досліджувану систему в усій її складності, знати основні показники її функціонування і всі зв'язки, що характеризують взаємний вплив цих показників. Крім того, слід знати максимальну кількість зовнішніх факторів (елементів прогнозного фону) і точок їх введів у систему.

Уявляється, що реалізація прогностичної інформації, одержаної в ході пошукового та (або) нормативного криміналістичного прогнозування, може здійснюватися за допомогою її акумулювання в *стратегічному документі*, який у свою чергу входить до перспективних планів наукових досліджень і програм діяльності окремих наукових колективів. При цьому виявляється подвійний характер самого стратегічного документа: з одного боку, він є споживачем прогностичної інформації, тобто формулюється на підставі прогностичних висновків, а з іншого — націлює наукові криміналістичні дослідження, тим самим підвищуючи їх значущість та ефективність.

У структурі стратегічного документа можуть бути представлені:

- особливо перспективні в науковому відношенні проблеми і напрямки наукового пошуку, запропоновані до реалізації на підставі вивчення найбільш загальних тенденцій розвитку того чи іншого об'єкта пізнання, а також потреб практики;

- малоперспективні наукові завдання, які вирішуються внаслідок інерційності, консерватизму поглядів окремих учених;

- безперспективні роботи, виконання яких суперечить сформованій тенденції розвитку криміналістики, не відповідає потребам практики і не становить наукової цінності в умовах сьогодення і недалекому майбутньому.

Слід зазначити, що створення стратегічного документа на основі прогностичної інформації — достатньо складний і тривалий процес, який потребує активної творчої участі у ньому найавторитетніших вітчизняних учених-криміналістів. На наш погляд,

впровадження концепції стратегічного документа розвитку як одного із компонентів системи безперервного криміналістичного прогнозування має реалізовуватися спочатку в масштабах діяльності одного творчого колективу, наприклад, кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. При цьому наявність стратегічного документа слід розглядати не тільки як основу перспективного планування кафедральних наукових досліджень, а й як стимулятор різкого зниження рівня професійного консерватизму і побоювання нового, передового, які, на жаль, ще наявні у деяких учених-криміналістів.

Науково-прикладне криміналістичне прогнозування за своїми цілями, завданнями, масштабами є менш значущим за наукове, тому і формою реалізації його прогнозів може виступати стисла *пояснювальна записка*, яка відображає результати проведених розробок, а також різнопланові рекомендації конструктивного чи деструктивного характеру. Так, якщо результатами прогностичних досліджень є судження щодо імовірності появи в майбутньому нових способів учинення злочинів, нових предметів посягання і нових обставин, які сприятимуть вчиненню злочинів даної категорії, то й рекомендації мають бути деструктивного характеру і в них повинні бути відображені пропозиції, спрямовані на здійснення комплексу заходів (нормативних, організаційно-технічних, інформаційних та ін.) щодо запобігання вчиненню злочинів новим способом, недопущення можливості виникнення нових обставин, що сприятимуть вчиненню злочину, розробки пропозицій, які активізують процес розкриття злочинів, котрі вчиняються новим способом і котрі не вдалося відвернути. Інакше кажучи, рекомендації, викладені у стислій пояснювальній записці, мають бути спрямовані на недопущення реалізації ситуацій, подій, обставин, викладених у криміналістичних прогнозах.

Якщо ж йдеться про перспективи розвитку криміналістичних методів, прийомів та засобів, то й рекомендації повинні мати конструктивний, відтворюючий характер і сприяти вдосконаленню або створенню нових техніко-криміналістичних засобів і прийомів, наприклад, пропозиції щодо створення найбільш сприятливих умов для їх розробки і т. под. При цьому пропоновані рекомендації можуть ґрунтуватися на минулому досвіді вирішення подібних завдань (у тому числі й зарубіжному) і оперувати вже апробованими методами, а можуть мати суто пошуковий харак-

тер, тобто включати пропозиції щодо відшукування нових шляхів і засобів, які забезпечують досягнення прогностичних висновків відносно розвитку об'єктів дослідження.

Реалізація криміналістичних прогнозів у судово-слідчій і оперативно-розшуковій діяльності спрямована на *оптимізацію* процесу планування та організації розслідування, дізнання, судового розгляду, підвищення ефективності слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Із наведеного випливає, що в ході здійснення конкретного акту розслідування, судового розгляду, оперативної перевірки прогностичні рекомендації спрямовані головним чином на забезпечення планування, висування та перевірку версій, оцінку слідчих, судових та оперативних ситуацій і прийняття тактичних рішень, визначення оптимальної системи тактичних прийомів як основних засобів впливу на ситуацію і окремі її компоненти, а також забезпечення оптимальності проведення тієї чи іншої слідчої дії. Зокрема, на підставі прогностичних розробок виникає можливість детальніше уявити імовірні перспективи розвитку слідчої, судової або оперативної ситуації і у відповідних рекомендаціях запропонувати арсенал найбільш ефективних засобів впливу на неї з метою досягнення бажаного результату. Іншими словами, прогностична модель тактичного рішення повинна містити поліваріантні пропозиції щодо не тільки безпосередньо очікуваних результатів, а й комплексів найкращих дій з боку слідчого щодо управління розвитком слідчої ситуації.

Прогнозування очікуваних результатів є засобом прийняття оптимального для даної слідчої ситуації тактичного рішення. Це положення набуває особливої актуальності в разі прийняття рішення в умовах тактичного ризику, тобто можливості виникнення негативних наслідків при реалізації тактичного рішення. «Тактичний ризик, — відзначав Р. Белкін, — є закономірним компонентом розслідування. Сама специфіка розслідування робить прийняття рішень в умовах тактичного ризику типовим явищем. Прагнення взагалі уникнути ризику нереальне; завдання полягає в тому, щоб обрати стратегію найменшого тактичного ризику, передбачати можливі негативні наслідки свого рішення і заздалегідь продумати заходи щодо ліквідації або послаблення цих наслідків, мінімізувати ризик»¹.

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3-х т. — Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — М., 1997. — С. 192.

Криміналістичне прогнозування якраз і покликане сприяти вирішенню сформульованих завдань щодо зниження рівня тактичного ризику. Так, на підставі розроблених у теорії криміналістики типових рекомендацій вирішення цієї проблеми, наприклад, зміна структури тактичного прийому, зміна психологічної обстановки дії, відмова від тактично вірного і перехід на алогічний тактичний прийом і т. под., а також відповідних рефлексивних міркувань, екстраполяційних побудов може бути запропоновано прогнозтичну модель з описом можливих — позитивних та (або) негативних — варіантів розвитку слідчої ситуації при прийнятті певного рішення. З урахуванням викладених прогностичних суджень моделюються дії слідчого, оперативного співробітника щодо мінімізації ризику і можливих негативних його наслідків. Безумовно, з урахуванням багатоваріантності виникаючих при цьому ситуацій, рекомендації викладаються в узагальненому вигляді, проте навіть і така форма не знижує їх пізнавальної і регулюючої функції, а реалізація в кінцевому підсумку сприяє досягненню максимально можливого за даних умов позитивного результату.

Отже, реалізацію криміналістичних прогнозів слід розглядати, з одного боку, як завершальну стадію, підсумок прогнозних розробок, а з іншого — як початок різнопланової діяльності, спрямованої на активізацію наукового пошуку, вдосконалення процесу розкриття, розслідування та профілактики певної категорії злочинів.

Надійшла до редколегії 05.10.02

В. Шерстюк, директор Кримського
НДІСЕ

Правова регламентація використання знань обізнаних осіб у проектах Кримінально- процесуального та Цивільного процесуального кодексів України

На розгляді у Верховній Раді України перебувають проекти Кримінально-процесуального (законопроект № 7431 від 23 черв-